

MALÈNA – Några nedslag i musikens roll som betydelsefull stämnings- och miljöskildrare

Filmmusiken

En av de viktigaste huvudrollerna i filmen *Malèna* spelas av musiken som är komponerad av den rutinerade och hyllade tonsättaren Ennio Morricone (mest känd från dollartrilogin). Ett tecken på musikens betydelse i filmen *Malèna* är att Morricone blev Oscarnominerad för sin insats. Jag skall med denna analys av musikens faktor som stämnings- och miljöskildrare, skall försöka undvika använda mig av musiktermer för att beskriva hur känslor kan styras med enkla musikaliska grepp. Anledningen till detta är att det helt enkelt blir alltför abstrakt för den som inte förstår sig på musikteori, och alltför trivialt för den som gör det (att man genom att sänka en ters förändrar stämningen från uppsluppen till sorgsen (från dur till moll) osv).

Efter en ganska kort resumé av filmens handling kommer jag att ta upp vikten av att inte bara ha en musikteoretisk, utan även en musikhistorisk bakgrund när man skriver filmmusik. Sedan följer några ord om samarbetet mellan kompositör och manusförfattare. Efter detta kommer några exempel på musikens roll som stämningsskapare och tidsmaskin – först generellt och sedan i form av två exempel.

Kort resumé

Giuseppe Tornatoris film *Malèna* utspelar sig i början av 1940-talet i den lilla sicilianska staden Castelcuto, mitt under det brinnande kriget. Där lever den unga och vackra kvinnan Malèna Scordia, vars make Nino rapporterats saknad i strid. Alla stadens män kastar lystna blickar efter Malèna, och efterhand blir uppvaktningen alltmer intensiv, samtidigt som stadens kvinnor är avundsjuka på Malèna. I byn lever även en trettonårig pojke, Renato Amoroso, som uppfylld av alla romantiska filmer han sett på bio, blir alltmer besatt av den tysta, allvarliga, ensamma och vackra Malèna. Han äcklas av allt elakt prat (från stadens män och kvinnor) om Malèna, och vill beskydda henne, men är samtidigt maktlös, eftersom han bara är en trettonårig pojke i kortbyxor. När Malènas make rapporterats saknad och hennes far först tar avstånd från henne efter att ha fått reda på de illasinnade rykten som florerar kring Malènas person, och sedan omkommer i en bombattack, tvingas den arbetslösa Malèna förnedra sig. Hon börjar utföra sexuella tjänster i utbyte mot mat, först till stadens män, och

senare till de ockuperande tyska soldaterna. Samtidigt fantiserar Renato om hur han skall kunna hjälpa henne ur situationen, och förfäras alltmer av det stegrande illvilliga pratet i staden om Malèna. När Italien befrias ur ockupationen hämnas kvinnorna i Castelvoto på Malèna och misshandlar och förnedrar henne, och fullständigt nedbruten flyr Malèna från Castelvoto och tar tåget till Messina. Kort därefter anländer Malènas make Nino till staden. Han visar sig vara vid liv, om än en arm fattigare, och börjar söka efter Malèna. Stadens medborgare vägrar tala om för honom vad som hänt med hans hustru, och Renato vill så gärna hjälpa honom, men vågar först inte. Slutligen skriver han ett brev till Nino Scordia, där han berättar att Malèna tagit tåget till Messina. Nino tar samma tåg, och en tid därefter återkommer Nino och Malèna till Castelvoto. Stadens kvinnor har dåligt samvete för sitt handlande, och uppträder överdrivet vänligt mot Malèna, som tar emot den utsträckta olivkvisten och förlåter de kvinnor som förnedrat henne och tagit ifrån henne hennes värdighet. I slutet av filmen möts även Renato och Malèna i en kort scen. Han plockar upp apelsiner som hon tappat, och han passar då på att lyckönska henne i framtiden. Sedan cyklar han sin väg för att glömma henne, men som gammal man konstaterar han att han aldrig lyckats med det.

Svårigheten att skriva ny musik som skall låta gammal

Morricones musik i filmen *Malèna* kan, med enkla ord, beskrivas som romantisk, svepande, men framför allt tidstypisk. Musiken är skriven för att ge intryck av att höra 1940-talet till. Det kräver en enorm musikalisk och historisk kunskap för att klara av det, eftersom musiken skall låta gammal, men inte obegagnad. Den musikaliska kunskapen behöver måhända inte kommenteras, men den för att förstå den historiska betydelsen, är det viktigt att vara medveten om att konsten (eller snarare hantverket) att komponera har förändrats otroligt mycket under de senaste 60 åren. I dag är det ingen konst att på ett ungefär datera ett musikstycke genom att lyssna på det. Det är inte bara för att inspelningstekniken har utvecklats, (jämför ljudkvaliteten mellan en 78-varvare från 1942 och en CD från 2002). Nej, även sättet att bygga upp en melodi har förändrats. Utan att gå allt för djupt på ämnet (det kräver musikteoritermer), så kan man generellt konstatera att uppbyggnaden av harmonier och melodi var viktigare för sextio år sedan, samtidigt som rytmen spelar mer av en huvudroll idag. I samband med rockens genombrott så blev melodierna enklare och mer direkta och s.k. färgningar av harmonier förenklades eller togs bort helt. Naturligtvis finns det undantag, och detta är naturligtvis också grovt generaliserande, men likafullt har komponerandet som konst och hantverk förändrats. Morricones skicklighet gör att han klarar att producera något nytt som låter som fullständigt autentisk 1940-talsmusik, vilket är mycket beundransvärt.

Samarbetet Morricone / Tornatore

Det var självfallet Morricones skicklighet som var orsaken till regissör och manusförfattare Tornatores val av kompositör, samtidigt som han haft goda erfarenheter av Morricone vid tidigare samarbeten. Att det rör sig om ett tätt samarbete står i klar dager, eftersom Morricone komponerat musiken samtidigt som Tornatore skrivit filmmanuset. När filmmanuset var färdigskrivet var musiken i stort sett färdigkomponerad, och när inspelningarna inleddes var den mesta musiken redan inspelad.

Musikens roll som stämningsskapare och tidsmaskin

När inspelningarna inleddes arrangerade regissör Tornatore så att all musik kunde höras genom högtalare på inspelningsplatsen. Anledningen till detta var att skådespelarna och statisterna skulle försättas i rätt stämning när inspelningen pågick. Filmens musikaliska huvudtema spelades av en jättelik svepande stråkorkester i högtalarna samtidigt som scener med folkmassa spelades in, och i scener med mer närbilder och färre skådespelare användes mindre orkestrar. Musiken fungerar dessutom också som en påminnelse om att händelserna utspelar sig på 1940-talet, bl a när inspelningen av huvudtemat, som spelas av en sordinerad trumpet till enkelt ackompanjemang, dessutom försätts med ett diskret knaster och ljudbild med dämpad diskant. Just den ljudbilden med dämpad, lite torr diskant, är tämligen typisk för 1940-talets europeiska inspelningar. Det var det s.k. ljudidealet då.

Grammofonskivan

Som om det inte räckte med det, presenteras dessutom en grammofoninspelning (den som Malèna dansar till och som Renato onanerar till), där huvudtemat presenteras med sång, a la en italiensk motsvarighet till Ulla Billqvist. Texten kan jag inte redogöra för (min italienska räcker inte till), men enligt den svenska översättningen är texten lika typiskt längtansfullt romantisk som de populäraste sångerna var på 1940-talet. För Malèna verkar sången vara hennes och Ninos melodi. Hon dansar ensam i sitt hem till tonerna från den eleganta salongsgrammofonen. Sången representerar längtan och saknaden efter någon som befinner sig långt borta. Samtidigt representerar sången hoppet om att återse någon som uppenbarligen befinner sig i fara, eftersom Nino var soldat under mitt under det brinnande kriget. För Renato representerar sången till viss del samma sak, men ändå inte riktigt. Renato gick till grammofonhandlaren för att köpa grammofonskivan, efter att ha tjuvkikat på Malènas ensamma dans. Tyvärr vet han inte om vad den heter, men lyckas genom att gnola melodin ändå få tag på ett exemplar. Den skivan spelar han sedan på sin mindre eleganta

resegrammofon, samtidigt som han tittar på sina franska kort (där de avklädda märkligt nog liknar Malèna – i Renatos tankar), samtidigt som han onanerar. Sången representerar alltså längtan även för Renato, men inte efter något som han haft, utan efter något som han vill ha – Malèna. För Renato är Malèna passionen personifierad, och grammofonskivan fungerar som en symbol för Malèna, så snart behövs inget annat än den med tiden tämligen raspiga grammofonskivan för att bilda bakgrund för Renatos handfasta fantasier.

In the mood

Det finns även ett skönjbart stycke musik i filmen som Morricone inte är kompositör till. Det är orkesterledaren Glenn Millers populära swingmelodi *In the mood* (komponerad av Joe Garland, och inspelad av Glenn Millers orkester, den 1 augusti 1939 – onödigt vetande?). Den spelas av vad som förmodas vara Castelcutos musikkår när de amerikanska 'befriarna' kommer till staden och hyllas av befolkningen, som viftar med amerikanska och italienska flaggor. *In the mood* fungerar (i sitt lite ostämnda musikkårarrangemang) som en symbol för uppsluppen glädje och lättnad över att det fasansfulla kriget är slut. Mitt i den vilda glädjen får *In the mood*, en helt annan funktion. När Castelcutos kvinnor misshandlar och förnedrar den skrikande och gråtande Malèna spelas *In the mood* vidare med samma glada frenesi, vilket gör att scenen blir ännu hemskare än vad den hade blivit med en uttalat hotfull bakgrundsmusik. Det är inget nytt 'trick' att använda musik vars känslomässiga stämning inte passar ihop med det som sker i bild, bl a var det något som Francis Ford Coppolla med likadan effekt gjorde i *Clockwork Orange*. I och för sig symboliserar *In the mood*, USA med stor tydlighet, eftersom Glenn Millers skivor var de amerikanska skivor som var populärast i Europa under krigsåren. USA (och England) besegrade Tyskland, som i scenen representeras av Malèna (eftersom hon umgåtts mycket nära med tyska soldater), och då kan den skrälliga *In the mood* fungera som en triumfmarsch i den starka misshandelsscenen.

Slutligen

Musiken spelar en viktig roll för att skapa och skildra miljöer och stämningar, samt ge en trovärdig tidsbild i Tornatores film. Kompositör Morricone är en filmkompositör med världsrykte, vilket blir uppenbart när man tar del av det romantiska dramat *Malèna*. Vissa filmers musikaliska huvudteman kan bli ganska tjatiga, när hantverket är av mindre skickligt slag, men efter att ha sett *Malèna* några gånger går till och med jag omedvetet omkring och nynnär på filmens musikaliska huvudtema.